

ВІДГУК

офіційного опонента доктора філософських наук, професора
Соколовського Олега Леонідовича
про дисертаційну роботу
Васкула Святослава Васильовича

на тему: «Постсекулярна ревіталізація релігійності: вектори християнського богословського дискурсу та церковно-соціальних практик», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 031 Релігієзнавство

Актуальність обраної теми. Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена глибинними трансформаціями сучасного соціокультурного простору, в межах якого відбувається переосмислення місця і функцій релігії у суспільстві. Класична секуляризаційна парадигма, яка тривалий час визначала методологічні підходи гуманітарного знання, виявилася недостатньою для пояснення сучасних форм релігійної присутності. Сучасні суспільні процеси засвідчують, що релігія не лише не втратила суспільної значущості, але й набула нових способів вияву, інтегруючись у сфери суспільної взаємодії, моральної легітимації, громадянської активності та екзистенційної підтримки особистості. У цьому контексті особливого значення набуває концепція постсекулярності, яка дозволяє осмислити нову модель взаємодії релігійного і секулярного у сучасному світі.

Проблематика постсекулярної трансформації релігійності сьогодні виходить за межі вузького релігієзнавчого аналізу і набуває міждисциплінарного значення, охоплюючи філософський, соціологічний, культурологічний та антропологічний виміри. Постсекулярний дискурс актуалізує питання не лише про зміну форм релігійності, але й про трансформацію способів суспільного формування цінностей, ідентичностей та моделей соціальної взаємодії. У цьому сенсі звернення дисертанта до проблеми постсекулярного відновлення релігійності є науково виправданим і своєчасним, оскільки дозволяє комплексно осмислити сучасні зміни у сфері релігійного життя.

Особливої актуальності дослідження набуває в українському контексті, де трансформація релігійності відбувається в умовах війни, суспільної нестабільності та переосмислення колективної ідентичності. За цих умов релігійні інституції дедалі активніше виступають не лише як носії духовної традиції, але і як суб'єкти гуманітарної діяльності, соціальної підтримки, моральної консолідації суспільства та формування громадянської відповідальності. Війна актуалізувала екзистенційний вимір релігії, посилила потребу в духовному осмисленні страждання, жертвності та людської гідності, що спричинило розширення суспільної ролі релігійних організацій.

Актуальність роботи посилюється також тим, що дисертація поєднує теоретичне осмислення сучасних концепцій постсекулярності з аналізом конкретних форм діяльності релігійних інституцій в Україні, зокрема у сфері соціального служіння, гуманітарної допомоги та капеланства. Це дозволяє не лише концептуалізувати сучасні трансформації релігійності, але й простежити їх практичне втілення у суспільному житті. Таким чином, дослідження є

актуальним як у теоретико-методологічному, так і в практичному вимірах та відповідає сучасним потребам розвитку релігієзнавчої науки.

Зв'язок з науковими планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної роботи кафедри філософії та культурології філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича на тему: «Ціннісно-смысловий потенціал філософії і науки: пошук відповідностей на виклики 21 століття» (№ держреєстрації 0120U102712), у межах якої аналізуються трансформації секулярного поля, постсекулярні тенденції та їхні соціально філософські інтерпретації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, загалом характеризуються достатнім рівнем обґрунтованості, внутрішньої логічної послідовності та відповідності поставленій меті й визначеним завданням. Автор демонструє належний рівень теоретичної підготовки, обізнаність із класичними та сучасними підходами у сфері релігієзнавства, соціології релігії, філософії та сучасного гуманітарного знання, що дозволило сформувати комплексне бачення проблематики постсекулярної трансформації релігійності.

Обґрунтованість основних положень дисертації забезпечується широкою джерельною базою, до якої залучено праці сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників, документи релігійних інституцій, матеріали соціологічних досліджень, а також актуальні дані, що стосуються функціонування релігійних організацій в українському суспільстві. Важливо, що автор не обмежується виключно теоретичним аналізом, а прагне поєднати концептуальне осмислення проблеми з її практичними проявами у сучасному соціальному просторі.

Позитивним аспектом роботи є послідовне використання міждисциплінарного підходу, що дозволяє розглядати релігію не лише як систему віровчення чи сукупність культових практик, але і як складний соціокультурний феномен, пов'язаний із процесами формування цінностей, суспільної взаємодії, громадянської активності та колективної ідентичності. Автор переконливо обґрунтовує тезу про зміну форм релігійної присутності у сучасному суспільстві та розширення соціальних функцій релігійних інституцій, зокрема в умовах суспільної кризи та війни.

Достатньо аргументованими є також положення, пов'язані з аналізом соціального служіння релігійних організацій, гуманітарної діяльності, волонтерських практик та розвитку капеланства як форми взаємодії релігійних інституцій із державними та суспільними структурами. Автору вдалося продемонструвати, що сучасна релігійність в Україні дедалі більше набуває публічного і соціального характеру, що свідчить про трансформацію традиційних моделей релігійного функціонування.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертантом

- вперше концептуалізовано феномен постсекулярного відновлення релігійності не як простого «повернення» релігії чи відтворення її домодерних форм, а як трансформації її соціальної функціональності в умовах сучасного громадянського суспільства. У дисертації обґрунтовано, що сучасна релігійність

дедалі виразніше реалізується через суспільно значущі форми діяльності, гуманітарні практики та надконфесійні моделі взаємодії, що особливо проявилось в умовах війни та суспільної кризи в Україні;

- обґрунтовано роль Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій як важливого суб'єкта міжконфесійної взаємодії, гуманітарної адвокації та міжнародної комунікації. Автором показано трансформацію традиційного інституційного екуменізму у практику гуманітарної взаємодії та суспільної консолідації. Водночас проаналізовано зміни у суспільній суб'єктності традиційних християнських Церков України в контексті процесів деколонізації суспільної свідомості, переосмислення ролі релігійних інституцій та посилення їх громадянської активності;

- удосконалено підходи до аналізу сучасного християнського дискурсу через поглиблення його аксіологічного та соціального вимірів, зокрема в аспекті подолання ізольованості релігійних практик та актуалізації ідей спільнотності, соціальної відповідальності й громадянської участі. Доповнено теоретичні уявлення про сучасну модель державно-церковних відносин в Україні з урахуванням процесів формування громадянської зрілості релігійних спільнот у воєнних умовах, а також уточнено межі між сучасними формами сакралізації суспільного простору та віроповчальною автентичністю традиційного християнства;

- подальшого розвитку дістали релігієзнавчі дослідження соціальної місії Церкви, гуманітарного служіння та інституалізації військового і медичного капеланства як складових сучасної моделі публічної релігійності. У дисертації показано, що капеланство в сучасних умовах постає не лише формою реалізації релігійної свободи, але й важливим чинником суспільної стійкості, моральної підтримки та міжінституційної взаємодії в умовах війни.

Практична цінність результатів дисертаційного дослідження полягає у можливості їх використання у сфері державного управління та законотворення для вдосконалення нормативно-правової бази державно-церковних відносин, зокрема у процесі подальшого розвитку та моніторингу інституційного впровадження військового і медичного капеланства. Основні положення роботи можуть бути використані при розробці навчальних курсів і програм для закладів вищої духовної та світської освіти за напрямками релігієзнавства, богослов'я, соціальної роботи, а також у підготовці курсів із клінічного душпастирства та психосоціальної реабілітації. Практичне значення мають і висновки дисертації щодо форм соціального служіння релігійних організацій в умовах постсекулярного відновлення релігійності, які можуть бути використані церковними структурами та благодійними організаціями для вдосконалення волонтерської, гуманітарної та соціально-комунікативної діяльності.

Оцінка змісту дисертації та її основних положень. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 219 сторінок, основний зміст – 169 сторінки тексту державною мовою, з урахуванням сучасних вимог до оформлення дисертаційних робіт. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел та 2 додатків. Список використаних джерел містить 245 позицій, з яких 81 джерел іноземною мовою та 164 – українською.

У **вступі** дисертаційної роботи автор обґрунтовує актуальність теми дослідження з урахуванням накопиченого досвіду науковців. Визначений зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами. Сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет та методи наукового дослідження; визначено наукову та практичну значущість виконаної дисертаційної роботи; приведено дані щодо особистого внеску здобувача, апробацію та впровадження отриманих результатів; наводяться відомості щодо публікацій автора, структури та обсягу дисертаційної роботи.

Перший розділ дисертації має теоретико-методологічний характер і присвячений аналізу стану наукової розробленості проблеми та визначенню методологічних засад дослідження. У розділі здійснено систематизацію основних наукових підходів до аналізу релігії в межах соціології, філософії та релігієзнавства, а також окреслено концептуальні засади дослідження постсекулярних трансформацій. Важливим є прагнення автора до поєднання різних дослідницьких підходів у межах цілісного методологічного бачення, що створює належне підґрунтя для подальшого розвитку дисертаційного дослідження.

Другий розділ присвячений соціологічним і філософським інтерпретаціям постсекулярної трансформації релігії та характеризується значним рівнем теоретичної насиченості. Автор аналізує класичні теорії секуляризації та сучасні підходи до їх переосмислення, приділяючи особливу увагу сучасним концепціям постсекулярності. Важливе місце у структурі розділу займає осмислення ідей Юргена Габермаса та Чарльза Тейлора, що дозволяє розкрити особливості сучасного релігійного дискурсу та трансформації форм релігійної присутності у суспільстві. Розділ відзначається послідовністю викладу та прагненням до концептуального узагальнення сучасних соціокультурних процесів.

Третій розділ має аксіологічний і богословсько-філософський характер та присвячений аналізу трансформації ціннісних орієнтацій у сучасному християнському дискурсі, а також проблематиці спільнотності й екуменізму. У розділі здійснено аналіз сучасного соціального вчення християнських Церков, розглянуто питання суспільної відповідальності релігійних інституцій та значення спільнотності як важливого чинника сучасної релігійної взаємодії. Значну увагу приділено осмисленню соціального виміру християнства в умовах постсекулярних трансформацій, що надає розділу концептуальної завершеності та внутрішньої логічної цілісності.

Четвертий розділ характеризується значною фактологічною базою і присвячений аналізу трансформації релігійності в Україні в умовах війни, зокрема діяльності релігійних інституцій, розвитку соціального служіння та інституалізації капеланства. У розділі проаналізовано участь релігійних організацій у гуманітарній діяльності, волонтерських практиках та процесах суспільної підтримки в умовах війни. Окрему увагу приділено військовому і медичному капеланству як формі взаємодії релігійних інституцій із державними та суспільними структурами. Практична спрямованість розділу забезпечує зв'язок між теоретичними положеннями дисертації та актуальними суспільними процесами.

Узагальнюючи зміст дисертаційної роботи, слід відзначити її послідовну й узгоджену структуру. У роботі чітко простежується взаємозв'язок між поставленими завданнями, логікою дослідження та досягненням визначеної мети. Виклад матеріалу характеризується науковою виваженістю, змістовністю та належним рівнем систематизації. Використаний термінологічний апарат відповідає сучасному релігієзнавчому та соціогуманітарному дискурсу, а спосіб представлення теоретичних положень, результатів дослідження, висновків і рекомендацій забезпечує їх належне наукове сприйняття та можливість подальшого використання. Порушень академічної доброчесності у дисертації не виявлено. Загалом зміст роботи засвідчує здатність автора до самостійного наукового мислення, комплексного аналізу складних соціокультурних явищ та концептуального осмислення сучасних трансформацій релігійності.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій здобувача в опублікованих працях. Основні положення дисертації відображено у 8 наукових публікаціях, з яких 3 статті у фахових наукових виданнях України та 4 публікації – у матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій. Ще 1 публікація у журналі, що індексується в наукометричних базах Scopus та Web of Science додатково висвітлює здобуті результати, що свідчить про ретельну роботу, проведenu дисертантом у процесі наукового дослідження та його апробації.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Поряд із загальною позитивною оцінкою дослідження є певні зауваження до змісту дисертаційної роботи з відповідними рекомендаціями щодо їх усунення:

1. У дисертації поняття постсекулярності використовується як одне з ключових для пояснення сучасних трансформацій релігійності, однак його зміст не завжди має достатньо чітке категоріальне окреслення. У різних частинах роботи воно постає як характеристика сучасного суспільного стану, як спосіб інтерпретації релігійних процесів та як модель взаємодії релігійного і секулярного. У цьому зв'язку доцільним було б більш послідовно визначити межі застосування цього поняття та його співвідношення з класичними теоріями секуляризації.

2. Значний обсяг дисертації присвячений аналізу соціального служіння релігійних організацій, гуманітарної діяльності та розвитку капеланства в Україні. Водночас наведений фактологічний матеріал подекуди має переважно описовий характер і не завжди супроводжується достатнім рівнем теоретичного узагальнення. Робота посилилася б за умови більш чіткого виокремлення моделей, типів або закономірностей трансформації сучасної релігійності в українському суспільстві.

3. У частині, присвяченій аналізу сучасного християнського дискурсу, соціального вчення Церков та проблематики спільнотності, подекуди простежується поєднання релігієзнавчого та богословського способів викладу. Це не впливає на загальну наукову цінність дослідження, однак окремі положення потребували б більш чіткого розмежування між конфесійною інтерпретацією та науковим аналізом.

4. При аналізі постсекулярних трансформацій основна увага зосереджується на українському контексті, що є цілком виправданим з огляду на предмет дослідження. Разом із тим ширше залучення порівняльного матеріалу щодо розвитку постсекулярних процесів у країнах Центрально-Східної Європи або інших суспільствах, які переживають кризові трансформації, могло б посилити рівень теоретичних узагальнень і чіткіше окреслити специфіку українського досвіду.

5. Окремі фрагменти дисертації вирізняються високим рівнем концептуальної насиченості та розгорнутістю теоретичної аргументації. Це засвідчує прагнення автора до ґрунтовного осмислення проблематики, однак подекуди ускладнює сприйняття окремих положень. У цьому контексті доцільним було б частково посилити структурну чіткість викладу та конкретизацію окремих теоретичних узагальнень.

Однак викладені зауваження мають рекомендаційний характер, не є принциповими і не знижують загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок. На підставі ретельного аналізу дисертації та основних публікацій вважаю, що дисертація «Постсекулярна ревіталізація релігійності: вектори християнського богословського дискурсу та церковно-соціальних практик» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», пунктам 6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022 р., зі змінами, внесеними постановами КМУ №341 від 21.03.2022, №502 від 23.05.2023, №507 від 03.05.2024, а її автор, Васкул Святослав Васильович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 031 Релігієзнавство.

Опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

 Олег СОКОЛОВСЬКИЙ

Підпис Соколовського О. Л. засвідчую:
проректор з наукової та міжнародної роботи
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

 Вікторія ЖУКОВСЬКА